Dociekania Edukacyjne/Educational Inquiry
Numer 1/2026
https://dociekaniaedukacyjne.upsl.edu.pl/

ISSN 3072-5453

Maria Czerepaniak-Walczak
Uniwersytet Szczeciński
malwa_1@interia.eu
ORCID: 0000-0002-7565-5904

DOI: https://doi.org/10.34858/de.1.2026.002

Jak cytować:
Maria Czerepaniak-Walczak (2026). Pamięć i emancypacja; emancypacyjny potencjał pamięci. O roli pamięci w rozumieniu własnej sytuacji historyczno-społecznej i wyzwalaniu aktywności emancypacyjnej. *Dociekania Edukacyjne Educational Inquiry*, (1). https://doi.org/10.34858/de.1.2026.002

Tekst zgłoszony: 7.01.2025
Tekst zaakceptowany: 2.03.2025

Pamięć i emancypacja; emancypacyjny potencjał pamięci. O roli pamięci w rozumieniu własnej sytuacji historyczno-społecznej i wyzwalaniu aktywności emancypacyjnej

Pamięć emancypacji i emancypacja pamięci to dwa procesy, które wzajemnie się uzupełniają. Pierwszy dotyczy zachowywania oraz przekazywania historii wyzwolenia, drugi – odzyskiwania zapomnianych lub marginalizowanych narracji. Razem umożliwiają budowanie sprawiedliwej i wielowymiarowej wizji historii, która sprzyja dialogowi, sprawiedliwości symbolicznej, a także dalszym procesom emancypacji osobowej oraz zbiorowej.

Tekst ten nie jest zamkniętą wypowiedzią na temat wskazany w tytule. Stanowi pierwszą próbę podjęcia namysłu nad mechanizmami tworzącymi potencjał emancypacyjny, tkwiącymi w jednostkowej i zbiorowej pamięci. Pamięć jest mostem do emancypacji.

Jednakże nierzadko, by nie powiedzieć często, jest to most dziurawy albo narażony na uszkodzenia krą lub wysoką, rwącą wodą. Zdaję sobie z tego sprawę podczas pisania tego tekstu. Staram się wydobyć te właściwości pamięci, które wspierają procesy emancypowania się, ale też jestem świadoma konsekwencji jej ułomności i podatności na manipulację.

Wprawdzie Poetka pisała: „Nic dwa razy się nie zdarza”[1], jednakże dzieje ludzkości i indywidualne biografie dostarczają dowodów na powtarzające się sytuacje oraz stany emocjonalne czy intelektualne. Ich znajomość, wiedza o ich następstwach i sposobach radzenia sobie z nimi może być czynnikiem ułatwiającym podejmowanie racjonalnych decyzji dotyczących zachowania się wobec nich, a niekiedy także ograniczenia możliwości / niedopuszczenia do ich zaistnienia. Jest to uwidocznione w dziejach emancypowania się grup doświadczających deprywacji i zniewolenia oraz w indywidualnych emancypacjach. W uzyskaniu kontroli nad własnym życiem lub sytuacjami społecznymi, a także angażowaniu się w projekty emancypacyjne pomaga pamiętanie o doświadczanych sytuacjach opresji, ograniczeń oraz samodzielności, samostanowienia. Wiąże się to również z uzyskaniem kontroli nad swoim ciałem i seksualnością, umiejętnością wyrażania własnych poglądów, pozbyciem się opresyjnych zinternalizowanych obrazów, radzeniem sobie z bólem minionych doświadczeń, a także depresją lub lękiem.

Treść tego tekstu powstała z wykorzystaniem metody *desk research.* Powszechnie dostępne i intencjonalnie dobrane źródła przyjęłam za podstawę formułowania odpowiedzi na nurtujące mnie pytanie o emancypacyjny potencjał pamięci, znaczenie pamięci indywidualnej oraz zbiorowej w rozumieniu własnej sytuacji historycznej i społecznej jako czynnika sprawczego w procesie jednostkowego, a także zbiorowego/grupowego emancypowania się.

Struktura tekstu ułożona jest w następującym porządku: w pierwszej kolejności przybliżam pojmowanie emancypacji jako podmiotowego procesu osiągania nowych praw i pól wolności, następnie przedstawiam znaczenie pamięci jako środka oraz ośrodka rozumienia własnego położenia w systemie społecznym i na tym tle poszukuję potencjału emancypacyjnego pamięci indywidualnej, a także zbiorowej, w zakończeniu sięgam do wykorzystania tego potencjału w emancypowaniu się we współczesnym systemie akademickim.

[1] W. Szymborska, *Nic dwa razy*. Wiersz pochodzi z tomiku *Wołanie do Yeti* (1957), po raz pierwszy został opublikowany w czasopiśmie „Twórczość” (1955) https://poezja.org/wz/Wislawa_Szymborska/106/Nic_dwa_razy

Emancypacja jako podmiotowy proces osiągania pól wolności i równych praw

Nie wracając do dziejów pojęcia *emancypacja* (Czerepaniak-Walczak, 2006, s. 27–34), na potrzeby tego tekstu przyjmuję, że nie jest to proces *ad hoc*, spontaniczny, pod wpływem impulsu ani tym bardziej akt. Nie jest także organizowany czy sterowany z zewnątrz, przez tych, którzy „wiedzą lepiej", kierują się wartościami wolności, równości i sprawiedliwości. Stanowi raczej proces podmiotowy, którego źródła oraz początki tkwią w minionych doświadczeniach jednostkowych i zbiorowych. Ma historyczne ukorzenienie. Z jednej strony są to działania związane z protestem, negowaniem istniejącego ładu społecznego, politycznego, ekonomicznego, prawnego, wysiłkami na rzecz usunięcia warunków doświadczanych opresji, z drugiej – są ukierunkowane na tworzenie nowych praw, instytucji, nowego porządku prawnego, politycznego i kulturowego zapewniającego autonomię, równość oraz sprawiedliwość. Odnosi się to zarówno do emancypacji osobowych, jak i zbiorowych. Należy podkreślić, że osiąganie praw, a także pól wolności nie odbywa się kosztem praw i wolności innych osób czy grup. Nie prowadzi do dominacji i opresji wobec innych, pozbawiania ich tego, co dotychczas posiadali. Emancypacja nie jest także procesem uwalania innych, uszczęśliwianiem nieszczęśliwych, lecz podmiotowym procesem samodzielnego osiągania dorosłości, to znaczy równego dostępu do praw oraz racjonalnego, odważnego i odpowiedzialnego korzystania z nich – z poszanowaniem praw i pól wolności Innych/innych. Stanowi też proces kontekstowy. Oznacza to jej niepowtarzalność w wymiarze osobowym, a także historycznym: każda osoba i każda epoka ma swoje emancypacje specyficzne dla kontekstu.

Znajomość tych doświadczeń, pamiętanie o własnych doświadczeniach stanowi ważny czynnik wspierania dążeń, jak również działań emancypacyjnych tu i teraz, w aktualnym kontekście. Mimo że nie można emancypować się od przeszłości, od historycznie doświadczanej opresji, pamiętanie o tych doświadczeniach, własnych i zbiorowych, ułatwia rozumienie własnej aktualnej sytuacji, własnego położenia w strukturze społecznej związanego z dostępem do dóbr. Znajomość oraz rozumienie „korzeni" uwarunkowań biograficznych i pokoleniowych, a także roli środowiska, które jest władne, choćby nieformalnie, sankcjonować czyjąś pozycję w strukturze, jest podstawą rozumienia swojej aktualnej pozycji w systemie.

Odkrywanie i pojmowanie społecznych oraz historycznych (w tym także osobistych/ biograficznych) uwarunkowań jest podstawą demaskowania opresji mającej swoje konsekwencje w aktualnym położeniu podmiotu (indywidualnym i zbiorowym). Znajomość

zapomnianych, wymazanych lub marginalizowanych historii pozwala na podważanie dominujących narracji oraz na radykalne zmiany struktury i własnego aktualnego umiejscowienia w niej.

Aktywność emancypacyjna, podobnie jak obywatelskie nieposłuszeństwo, jest jawna. Nie są to działania konspiracyjne. Zmiana systemu (społecznego, politycznego, wzorów dominującej kultury) poprzez zmienianie własnego położenia odbywa się nie tyle jako nawiązanie umowy społecznej, ile w efekcie formalnej zmiany prawa. Dlatego ważne miejsce w procesie emancypowania się zajmuje wiedza, znajomość formalnych i zwyczajowych warunków osiągania wolności, równości oraz potencjalnych i realnych pułapek, a także trudności, na jakie narażone są osoby/grupy podejmujące działania wyzwoleńcze i równościowe.

Emancypacja jako wyzwalanie się od prawnych, społecznych, kulturowych lub politycznych ograniczeń, w szczególności dotyczących osób i grup zniewolonych intelektualnie, emocjonalnie, ekonomicznie i/oraz cieleśnie, jest procesem transformacyjnym, w którym zmarginalizowane grupy oraz wykluczane osoby zyskują autonomię, a także prawa, często poprzez ruchy rewolucyjne albo reformatorskie. Koncepcja ta jest ściśle związana ze sprawiedliwością społeczną i walką o równość w różnych kontekstach historycznych. Uwikłanie historyczne czy kulturowe uwidocznione jest w przypadku grup mniejszościowych, ale przede wszystkim na przykładzie położenia kobiet. Zdaniem Simone de Beauvoir zmiana pozycji kobiet w strukturze społecznej nie jest związana z przemianą systemu klasowego, ponieważ należą one zarówno do klas uprzywilejowanych, jak i do doświadczających deprywacji – do grup o nierzadko sprzecznych interesach. Według autorki „Drugiej płci" kobiety należą do innej kasty. O ile przynależność do klasy jest dynamiczna – można ją zmieniać, stawać się jej członkiem/członkinią poprzez różne formy aktywności, o tyle przynależność do kasty wynika z urodzenia, z przyrodzonego usytuowania w porządku społecznym, zatem sposób, w jaki kobiety są traktowane kulturowo, ekonomicznie, politycznie i społecznie, jest taki, jak niższej kasty (Kirkpatrick, 2020, s. 363). W tej sytuacji niezależność ekonomiczna oraz socjalizm nie przynoszą zmian z punktu widzenia emancypacji kobiet. Oznacza to, że proces ten wymaga zmiany systemu kulturowego i wyzwolenia się ze struktury „kastowości" z wykorzystaniem aktywności samych kobiet, użycia przez nie swego głosu oraz własnych działań, a nie zdania się na decyzje męskich „specjalistów". To samo odnosi się do emancypowania się każdej osoby czy grupy doświadczającej marginalizacji, ograniczeń, a także opresji. „Mówić" i „robić" to nierozłączne działania emancypacyjne z zachowaniem trzech zasad: odwagi (nie poddawać

się, nie bać), krytyczności (nie ulegać złudzeniom) oraz innowacyjności (poszukiwać nowych rozwiązań i wprowadzać je).

Pamięć i pamiętanie; stymulatory i inhibitory emancypacji

W procesach emancypowania się ważną rolę odgrywa pamięć o ludziach, którzy poprzez swoje działania zmieniali system społeczny, o wydarzeniach historycznych oraz własnej historii życia. Pamięć zbiorowa sprzyja kształtowaniu tożsamości grup. Wzmacnia solidarność poprzez tworzenie wspólnej narracji. Dzielone wspomnienia o cierpieniu, oporze lub zwycięstwach tworzą fundament jedności i solidarności w dążeniu do zmian, do wysiłków nakierowanych na przywracanie godności osobom oraz społecznościom, które były wykluczone lub dehumanizowane. Pamięć o przeszłych niesprawiedliwościach pomaga w podkreśleniu wartości tych grup.

Osiąganie nowych pól wolności i równości nie oznacza wymazania z pamięci doświadczanych opresji oraz ograniczeń. Wprost przeciwnie. Poznawanie przeszłości pozwala zrozumieć teraźniejszość. Przekopywanie się przez kolejne warstwy indywidualnych i zbiorowych represji umożliwia odkrycie, a także zrozumienie mechanizmów, które je powodowały/powodują. A właśnie poznanie mechanizmów doprowadzających do opresji, marginalizowania, wykluczania jest warunkiem podjęcia racjonalnej, krytycznej decyzji o zmianie możliwości ich oddziaływania. Wymaga to krytycznego rozróżniania faktów i opinii.

Należy podkreślić, że w relacjach pamięci oraz emancypacji nie chodzi o resentymenty, ale pamiętanie realnych faktów, własnej (indywidualnej/zbiorowej) drogi do aktualnego położenia. Wiąże się to z nazywaniem przeżytych stanów emocjonalnych i intelektualnych w walce o uznanie, o doświadczanie równego dostępu do praw. Proces emancypacji często też wiąże się z rewizją oficjalnej, instytucjonalnej pamięci, która bywa narzędziem hegemonii. Dlatego możliwe jest kwestionowanie, a także reinterpretowanie przeszłości, przedstawianie innych wersji wydarzeń.

Pamięć o tym, co przeszłe (historycznie/zbiorowo, biograficznie/indywidualnie) może być źródłem radości z uwolnienia się od tego, co opresyjne, ograniczające. Ale szczególnymi nośnikami wspomnień są takie emocje jak nostalgia i solastalgia. Tęsknota za minionymi, odległymi w czasie oraz przestrzeni warunkami życia może stać się poważnym czynnikiem powstrzymywania dążeń emancypacyjnych. „Nostalgia jest zazwyczaj dekadencka, złudna i konserwatywna, szczególnie gdy dotyczy dorosłego, który wspomina dzieciństwo” (Jeffries, 2017, s. 48). Jednak nostalgia za dzieciństwem, a także innymi minionymi doświadczeniami,

które były związane z innym kontekstem historycznym i społecznym, może ułatwić powstrzymywanie powtarzania/trwania doświadczanych wówczas opresji.

Szczególne znaczenie ma pamięć dla marginalizowanych grup. Umożliwia im odzyskanie ich historii, często wymazanych lub zniekształconych przez dominujący system. Przywraca im też możliwości używania własnego głosu i kultywowania tradycji. To odzyskanie wzmacnia zbiorową tożsamość i kładzie podwaliny pod wzmocnienie ich pozycji. Zachęcanie do odcięcia przeszłości, a także odwrócenia się od dawnych kłótni wprawdzie oznacza skok w wyczyszczoną, pustą, amnezyjną przyszłość, jednakże przeszłość zawiera istotne zasoby do odnowienia teraźniejszości. Ci, którzy wymazują przeszłość, są narażeni na zniesienie również przyszłości. „Nikt nie był bardziej zdeterminowany w wykorzenieniu przeszłości niż naziści, którzy, podobnie jak staliniści, po prostu wymazali z historycznych zapisów wszystko, co uznali za niewygodne" (Jeffries, 2017, s. 48).

Pamiętanie o źródłach i procesach reformacji, rewolucji, ruchów emancypacyjnych i narodowo-wyzwoleńczych, protestów robotniczych, a także protestów „czarnych parasolek", „*black lives matter*", jak również innych działań pozwala odkryć i zrozumieć mechanizmy rządzące dominacją, opresją, wykluczeniem i na tej podstawie tworzyć, a także wdrażać do praktyki projekty samodzielnego osiągania podmiotowości. Ten historyczny aspekt emancypacji jest ważny, gdyż dynamika procesów społecznych oraz politycznych zmienia środki i ośrodki zniewalania, warunki, jak również możliwości osiągania autonomii, równości czy sprawiedliwości. „Wyzwolenie od głodu i nędzy niekoniecznie zbiega się z wyzwoleniem od niewoli i poniżenia" (Jeffries, 2017, s. 508).

W poszukiwaniu potencjału emancypacyjnego w jednostkowej oraz zbiorowej pamięci konieczne jest zdawanie sobie sprawy z dynamiki kontekstu historycznego, w którym ludzie doświadczają zniewolenia i wykluczeń. Relacja między pamięcią a emancypacją ma charakter dynamiczny, a także wzajemny. Pamięć może wspierać dążenia do wyzwolenia, ale jednocześnie emancypacja redefiniuje sposoby, w jakie pamiętamy przeszłość. Poznawanie historycznych doświadczeń, obrazów i przejawów niesprawiedliwości pomaga zrozumieć korzenie systemowych nierówności, takich jak rasizm, seksizm czy klasizm, a także w jaki sposób systemy te nadal kształtują teraźniejszość.

Historia przyśpiesza i zmieniają się środki oraz mechanizmy opresji. Nieuwzględnianie tego ogranicza szansę na właściwe rozwiązywanie współczesnych problemów nierówności, jak również niesprawiedliwości w każdym z pól podmiotowego życia (Camus, 2024, s. 71). Emancypowanie się w XIX wieku różniło się w treściach, a także formach od tego w XX wieku, a wiek XXI jest czasem niespotykanych wcześniej kolonizacji

umysłów i emocji, zarówno mocnych (namiętności, miłości), jak i słabych (przyjaźni, koleżeństwa). Jak pisze Ilan Gur-Ze'ev (2005, s. 12, tłum. wł.):

> [S]tare koncepcje walki klasowej i tradycyjne wyzwoleńcze wrażliwości, słownictwo i praktyki są dekonstruowane, konsumowane, reifikowane i neutralizowane w obecnym momencie historycznym, podczas gdy marginalizacja, cierpienie, niesprawiedliwość i strukturalne blokowanie kapitału kulturowego i politycznego stają się coraz bardziej wyrafinowane i surowe dla coraz większej liczby ludzi na całym świecie. W tych okolicznościach normalizacja edukacji [oraz innych procesów i instytucji – dop. M. Cz.-W.] staje się istotnym elementem ucisku, nie tylko jako część bezpośredniej i pośredniej przemocy wyrządzanej biednym, bezdomnym, rasom mniejszościowym, grupom etnicznym, kulturom i innym Innym. Staje się ona jednocześnie niemal wszechmocną odczłowieczającą siłą mniejszości, uciskanych i marginalizowanych−przeciwko ich własnym Innym, przeciwko ich opresyjnym mocom i przeciwko wolnemu duchowi, myśleniu i Życiu.

Szczególnym przykładem pamięci oddziałującej na procesy emancypacji jest „gramatyka edukacji". Wyrażeniem „gramatyka edukacji" (*grammar of schooling*) jako metaforą funkcjonowania szkolnej codzienności posłużyli się David Tyack oraz William Tobin (1994). Nadali mu następujące znaczenie: jest to regularna struktura, jak również stałe zasady organizacji pracy szkoły, w tym standardowe praktyki organizacyjne dotyczące podziału czasu, a także przestrzeni, dzielenie wiedzy na przedmioty, ocenianie i klasyfikowanie oraz gromadzenie uczących się w grupach wiekowych. Tak pojmowana „gramatyka edukacji" utrwala pamięć ujarzmionego ciała, statusu rzeczy, formy i treści komunikowania się oraz innych postaci opresji. Emancypacja edukacji jest zatem procesem zmiany (za)pamiętanej w ciele, jak również umyśle „gramatyki edukacji". Ale to tylko jedna z dróg wyzwolenia procesów uczenia się, a także oświaty z historycznie ukształtowanych struktur społecznych czy ekonomicznych. Zagadnienie to wymaga pogłębionych i rozszerzonych analiz wykraczających poza ramy tego tekstu.

Nośniki pamięci wspierające emancypację

Emancypacja prowadzi do tworzenia nowych form pamięci, które wspierają cele grup walczących o prawa. Powstają pomniki, miejsca pamięci, organizowane są święta i inne zdarzenia upamiętniające walkę o wolność. Interesującym wątkiem badawczym, jak również przedmiotem refleksji nad emancypacyjnym potencjałem pamięci są treści dzieł sztuki, w tym literatury (zob. Czapliński, 2024). Sztuka może być zarówno środkiem upamiętnienia

doświadczeń emancypacyjnych, jak i wyzwalaniem pamięci poprzez wprowadzanie zapomnianych lub intencjonalnie przemilczanych narracji.

Utrwalona w dziełach sztuki pamięć o emancypacji, jej podmiotach i procesach zawiera w sobie moc inspirującą, sprawczą, ułatwia poznanie oraz rozumienie specyfiki strategii, a także taktyk stosowanych w osiąganiu nowych praw i pól wolności, odróżnianie roszczeń, aspiracji, dążeń oraz działań emancypacyjnych, których celem jest sformułowanie nowej umowy społecznej wolnej od dominacji i gwarantującej równe prawa. Jak pisze Przemysław Czapliński, przywołując przykłady wzorów wychodzenia z doświadczanego ograniczenia dostępu do samodzielności politycznej, a także kulturowej reprezentacji kobiet:

> [P]roza emancypacyjna w ciągu trzydziestu lat stopniowo poszerzała zestaw taktyk. Odpowiadają one etapom – i typom – socjalizacji: proza inicjacyjna o Małej Dziewczynce dokonywała dekonstrukcji procesu wczesnego uspołecznienia, proza o Kobiecie Rozproszonej mówiła o tym, jak osoba wchodząca w dorosłość szuka tożsamości otwartej, a proza o Kobiecie Równej obejmowała narracje o nowym uspołecznieniu i sposobach osiągania równości. […] literatura wypraktykowała i wprowadziła do społecznej komunikacji sposoby podważania prawomocności każdej narracji legitymizującej nierówność płci. […]. Nastąpiło ujawnienie płci – jako czynnika konstytuującego podmiot i organizującego życie zbiorowe. (Czapliński, 2024, s. 247–248)

Podtrzymując ten wątek – emancypacyjnego potencjału pamięci – przytaczam słowa Didiera Eribona (2024, s. 155):

> depozytorami wiedzy o rodzinnych genealogiach są osoby starsze. […] Chodzi o rodzinne genealogie, a szerzej o społeczną pamięć, która jest narażona na to, że zniknie razem z nimi. To zadanie pamiętania najczęściej wykonują kobiety, ponieważ średnio żyją dłużej niż mężczyźni, ale także dlatego, że na ogół im właśnie, przez całą ich egzystencję, przypada zadanie utrzymywania rodzinnych czy przyjacielskich relacji, to one prowadzą ich rejestr i w rezultacie wiedzą jak bardzo są złożone, znają ich ewolucje.

Ważne jest także pamiętanie o materialnych wynalazkach, których użycie otwierało i otwiera nowe możliwości osiągania pól wolności oraz praw. Poza maszyną do szycia, maszyną do pisania, telefonem, żarówką… i (w bliższych nam czasach) mediami cyfrowymi, a także komunikatorami na uwagę zasługują środki transportu, a wśród nich rower. Zdaję sobie sprawę z zaskoczenia przywołaniem tego właśnie materialnego *agenta* emancypacji.

Warto przypomnieć, że umiejętność jazdy na rowerze jest głęboko utrwalona w pamięci ciała. Ale nie tylko dlatego piszę o tym środku lokomocji. Amerykańska sufrażystka Susan Anthony w 1896 roku przyznawała, że „»żaden inny przedmiot nie uczynił więcej dla emancypacji kobiet niż rower«. Rower był chwalony jako wyrównywacz klas, oczyszczacz ciał, wyzwoliciel duchów, wyzwoliciel umysłów" (Rosen, 2022, s. 20, tłum. wł.). Warto podkreślić, że ten XIX-wieczny wynalazek został wykorzystany nie tylko przez kobiety. Roweru jako pojazdu politycznego – „lewicowego", antysystemowego – używały osoby wyznające społeczne idee równościowe. Stał się przedmiotem zagrażającym władzy. Był (i jest) nie tylko środkiem transportu, ale też symbolem wyzwolenia i równości. Problemy transportowe są problemami sprawiedliwości społecznej (Rosen, 2022, s. 314), a rower od dwustu lat stanowi narzędzie wolności oraz oporu. Między innymi ruch społeczny #bikelife jest jednym z przejawów emancypowania się mniejszości.

Skupiłam uwagę na rowerze, ale jest wiele innych materialnych środków, których zapamiętane wykorzystywanie w konfrontacji z aktualnymi warunkami otwiera nowe drogi osiągania praw oraz odważnego i odpowiedzialnego korzystania z nich.

Uwagi końcowe: *pro domo sua*

W procesie emancypowania się w akademii centralne miejsce zarówno w badaniach, jak i edukacji zajmuje demistyfikacja oraz wyzwolenie od dogmatyzmu. Emancypacja akademicka zachodzi na wielu polach. Jest procesem osiągania prawa do wychodzenia poza administracyjne podziały dziedzin i dyscyplin poprzez podejmowanie problemów badawczych, dróg ich rozstrzygania oraz upowszechniania wyników pracy badawczej. Warto przy tym podkreślić, że bariery emancypacji akademickiej tkwią nie tyle w zewnętrznym sterowaniu funkcjonowaniem akademii, ile w postawach akademików. Jak pisał Pierre Bourdieu (2013):

> Wbrew obiegowym sądom, to nie stanowisko polityczne determinuje stanowisko w kwestiach uniwersyteckich, lecz pozycje w polu uniwersyteckim określają zarówno stanowiska wobec polityki jako takiej, jak i wobec problemów uniwersyteckich. Wynika stąd, że zakres swobody pozostawionej mimo wszystko ściśle politycznym źródłom produkcji opinii zmienia się w zależności od stopnia, w jakim brane są pod uwagę bądź – jak w wypadku tych, którzy pełnią rolę dominującą – zagrożone są interesy wiążące się z pozycją zajmowaną w polu akademickim.

Przekraczanie granic, transgresje – nie tylko między dyscyplinami naukowymi, ale przede wszystkim między nauką a zaangażowaniem w sprawy społeczne – są przykładami emancypowania się indywidualnych akademików/akademiczek i akademickich kolektywów. Jednakże w tym procesie czai się wiele pułapek, wśród których na czoło wysuwa się nie tyle zbliżanie pisarstwa naukowego do publicystyki obywatelskiej, ile do populizmu oraz konformizmu ideologicznego. Podporządkowanie pracy badawczej interesom wybranej opcji politycznej czyni z akademii trybunę, by nie rzec – ambonę/kazalnicę, służącą głoszeniu „jedynej słusznej prawdy" i konserwowaniu kultury biurokratycznej oraz opresyjnej kultury algorytmu. Dlatego w emancypowaniu się akademiczek, a także akademików ważne jest zachowanie pamięci o dostojeństwie uniwersytetu i służeniu prawdzie obiektywnej, której podstawą jest bezwzględna duchowa niezależność (Twardowski, 1932), o dziejach akademii, o reformach, jak również „reformach" pracy akademickiej. Dotyczy to zarówno pamięci utrwalonej/zapisanej (alfabetycznie/cyfrowo), jak i werbalnej/opowiedzianej.

Bibliografia

Bourdieu, P. (2013). Homo academicus. Posłowie – Dwadzieścia lat później. *Praktyka Teoretyczna*, *1*(7), 31–50. https://doi.org/10.14746/prt.2013.1.3

Camus, A. (2024). *Świadek wolności. Artykuły, wykłady i przemówienia z lat 1946-1958* (J. M. Kłoczowski, przeł.). Wydawnictwo Agora.

Czapliński, P. (2024). *Rozbieżne emancypacje. Przewodnik po prozie 1976-2020*. Wydawnictwo Literackie.

Czerepaniak-Walczak, M. (2006). *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*. GWP.

Eribon, D. (2024). *Życie, starość i śmierć kobiety z ludu* (J. Giszczak, przeł.). Wyd. Karakter.

Gur-Ze'ev, I. (red.). (2005). *Critical theory and critical pedagogy. Toward a new Critical language in Education.* University of Haifa.

Jeffries, S. (2017). *Grand Hotel Abyss: The Lives of the Frankfurt School*. Verso.

Kirkpatrick, K. (2020). *Becoming Beauvoir. A Life*. Bloomsbury Publishing Plc.

Rosen, E. (2022). *Two Wheels Good: The History and Mystery of the Bicycle*. New York Crown.

Szymborska, W. (1957). *Nic dwa razy*. https://poezja.org/wz/Wislawa_Szymborska/106/Nic_dwa_razy

Twardowski, K. (1932). *O dostojeństwie Uniwersytetu*. https://ken.pan.pl/images/1930_Twardowski_DostojenstwoUniwersytetu.pdf

Tyack, D., Tobin, W. (1994). The „Grammar" of Schooling: Why Has It Been So Hard to Change?. *American Educational Research Journal, 31*(3), 453–479.

Streszczenie

W tekście poruszono zagadnienie emancypacyjnego potencjału pamięci. Jest to pierwsza próba podjęcia namysłu nad mechanizmami mającymi potencjał emancypacyjny tkwiącymi w jednostkowej i zbiorowej pamięci. Porządek argumentacji organizuje następująca teza: znajomość zapamiętanych, ale też zapomnianych, wymazanych lub marginalizowanych historii pozwala na podważanie dominujących narracji oraz na radykalne zmiany struktury i własnego aktualnego położenia w niej. Metodą zastosowaną w tworzeniu tego tekstu jest analiza treści powszechnie dostępnych i intencjonalnie dobranych źródeł (*desk research*). Umożliwiło to wyłonienie stymulatorów, jak również barier emancypacji tkwiących w indywidualnej, a także zbiorowej pamięci oraz wskazanie wybranych nośników pamięci.

Słowa kluczowe: emancypacja, pamięć, potencjał emancypacyjny

Memory and emancipation; the emancipatory potential of memory. On the role of memory in understanding one's own historical and social situation and in triggering emancipatory actions

Abstract

The text addresses the issue of the emancipatory potential of memory and remembrance. This is the first attempt to reflect on the mechanisms generating the emancipatory potential inherent in individual and collective memory. The following thesis organizes the order of argumentation: knowledge of remembered, but also forgotten, erased, or marginalized stories allows for questioning dominant narratives and radical changes in the structure and one's current position in it. The method used in creating this text is analyzing content contained in publicly available and intentionally selected sources (desk research). This made it possible to identify stimulants and barriers to emancipation inherent in individual and collective memory and to indicate the selected carriers of memory.

Keywords: emancipation, memory, emancipatory potential